

Højskolen i Østermarie Julius Bohns tid 1870-76

Oprettelsen

De nærmere omstændigheder ved oprettelsen af højskolen i Østermarie ligger ikke helt klare, men det er dog muligt nogenlunde at rekonstruere forløbet.

Det hedder sig, at da det blev kendt, at Pæregårdsskolen ville blive nedlagt, henvendte en kreds af gårdmænd sig til Julius Bohn og opfordrede ham til at blive leder af en ny højskole. Efter al sandsynlighed har han dog nok været den egentlige initiativtager og været mere end ivrig.

Det blev bestemt at rejse kapital til den ved at udbyde aktier, hver à 25 rigsdaler, altså helt i lighed med, hvad der tidligere var forsøgt. Det blev endvidere bestemt, at bygningen fuldt færdig og med tilbehør, så den lige var til at tage i brug, måtte koste i alt 10.000 rigsdaler. Bohn fik tilsagn om, at denne kapital for størstedelen skulle henstå rentefrit, da det var sagen, man arbejdede for.

Det gik tilsyneladende meget fint med at få tegnet aktier, og da man på kort tid nåede til 9.000, gik man i gang med byggeriet. Det blev overdraget i enterprise til gårdejer Carl Dam, Dalegård i Olsker, der trods landmand påtog sig sådanne opgaver.

At skolen blev placeret i Østermarie, er der ingen sikre efterretninger om. En enkelt kilde¹ har dog en formodning om, at grunden havde tilhørt faderen til Julius Bohns omtalte nære ven, urmager J. P. Møller, Allinge. Faderen, hvis navn var Poul Pedersen, havde dér haft et lille landbrug og en stubmølle. Poul Pær-sen "Møllara" blev derfor til slægtsnavn. Faderen var nu død, og grunden har rimeligvis været billigt til salg.

I en samtidig kilde² hedder det følgende: "Bygnin-gen, som ligger ved Landevejen tæt ved Øster-Marie Kirke, bliver færdig til 1ste Oktober; den bliver stor og rummelig, med to Fløje ca. 18 Alen brede. Der indrettes fire Skoleværelser, Spisestue, Værksted til kemiske Sager o.s.v., samt Loftsværelser til 60 Lærlin-ge".

Det var imidlertid et stort brød, man havde slået op. Omkostningerne blev overskredet, så de kom op på nærværd 12.000 rigsdaler³, og endda blev bygningen ikke helt færdig til den tid, den skulle tages i

brug. Formentlig derfor blev der uro i kredsen af akti-onærer, og da de tegnede aktier skulle indbetales, viste det sig, at kun 6.500 rigsdaler kom ind. Resten måtte man så ud at låne forskellige steder, og det var naturligvis på helt andre vilkår, da disse penge skulle forrentes og afdrages over 15 år. Bohn gik dog ind på at overtage ledelsen under de nye vilkår, mod at hele aktiekapitalen kom til at henstå rentefrit i de 15 år. Foreløbig var dette dog noget, som offentligheden intet kendte til. Udadtil var der begejstring og feststemning, og i inderkredsen var der utvivlsomt også tiltro til, at problemerne kunne klares.

Hen på sensommeren blev der en del opmærk-somhed om foretagendet. Der blev skrevet en artikel, "Højskolesagen paa Bornholm", i to af aviserne⁴, hvor skolen fik nogle gode ord med på vejen, og en bred kreds af mennesker indbød til dannelse af en forening⁵, "Bornholms Folkehøjskole-Samfund", hvis formål var at støtte skolen, dels til dens "Forsyning med Læremidler, dels til Oprettelse af Fripladser for uformuende Lærlinge". Som indbydere stod mere end 50 fremtrædende mænd, deriblandt Lucianus Kofod.

Der blev naturligvis også averteret med den kom-mende vinterskole, der formentlig påtænktes at begynde den 1. november. Lærlinge, som det kaldtes dengang, opfordredes til at melde sig ind, enten hos de forskellige bestyrelsesmedlemmer eller hos Julius Bohn, som midlertidigt boede på Koefoedgård⁶.

Den første bestyrelse for aktieselskabet kom til at bestå af sandemand Westh, sandemand Brandt og gdr. J. Koefoed, Koefoedgård, alle Østermarie, desu-den af gdr. H. Skov, Bækkegård, Østerlars, gdr. G. Hullegård, Hullegård, Olsker, gdr. Bidstrup, Nørre-gård, Nyker, gdr. A. Larsen, Ll. Munkegård, Åker, gdr. Kofoed, Frænnegård, Ibsker, og løjtnant Hansen, Vasagård, Ibsker⁷.

I begyndelsen af oktober blev det bekendtgjort, at der også ville blive en slags fortsættelseskursus for unge mænd, der havde været på en anden højskole i forvejen. De ville få deres egen skolestue og bortset fra nogle få fællestimer blive undervist for sig selv. De ville få mulighed for at uddanne sig videre i landbo-teori og i andre fag efter eget ønske. Endelig blev det

bebudet, at der efter manges ønske ville blive skole for unge piger den følgende sommer⁸.

Selvom bygningerne ikke blev helt færdige til tiden, var det hele dog så fremskredet, at man ville gå i gang med skolevirksomheden og vente med den endelige færdiggørelse til senere. Åbningen blev dog udsat en uge.

Indvielsen

I begyndelsen af november blev der så indbudt til stor indvielse af den nye bygning den 8. kl. 12, og det blev bebudet, at amtmand Vedel ville holde den første tale.

Dagen før indvielsen bragtes i Bornholms Amtstidende et indlæg af Lucianus Kofod, hvor også han gav den nye skole nogle gode ord med på vejen og kraftigt opfordrede til dannelsen af det Folkehøjskolesamfund, som der var indbudt til efter forbillede af lignende foreninger i tilknytning til Rødding og Hindholm højskoler⁹.

Indvielsen fandt sted som planlagt den 8. kl. 12. Efter en salme indledtes med en slags andagt ved sognepræsten, pastor Jørgensen, hvor han bl.a. bad en bøn på vers, der var skrevet til lejligheden. Derefter talte afvekslende med sange amtmand Vedel, Julius Bohn, pastor Algreen, Åkirkeby, og pastor Trandberg.

Talerne og sangene blev bagefter trykt i et lille hefte¹⁰, som solgtes til fordel for skolen. Bortset fra en lille farvel-sang er alle de andre kendte salmer og sange af Grundtvig og Hostrup, hvilket vidner om, at det grundtvigske nu var ved at sætte sig mærkbare spor.

Amtmanden var nok nærmest inviteret til at tale for at "pynte" på foretagendet. Han holdt en tale over ordsproget "kundskab er magt", og M. M. Smidt skriver lidt indpakket i en mindeartikel 50 år senere¹¹, at han ikke havde forstået ret meget af folkehøjskolerens særkende.

Julius Bohn holdt naturligt nok den egentlige indvielsestale, hvor han meget følelsesfuldt gav udtryk for sin taknemmelighed over, at man var nået så vidt med skolen. Derefter talte han om dens målsætning, hvor det som et hovedpunkt hedder:

"...hvad skulle vi med denne Bygning? hvad er Hensigten, ...Jeg vil da for min Part svare: "herinde skulle vi arbejde for Livet!" (Derefter stiller han spørgsmålet om livets bestemmelse, giver et par eksempler og svarer for sin part følgende:) Skulle vi ret faa Forstand paa Livet og dets Betydning, da maa vi maale det med den kristelige Maalestok, lade Guds Aabenbaring kaste sin Glans over det, og sprede Mørket, saa at vi sige: "Mennesket er skabt i Guds Billede og det er Livets Bestemmelse, at Billedet mere og mere ved Aandens Hjælp skal komme til at ligne sit Forbillede!" Altså et sundt og kraftigt Menneskeliv..."

Ud fra en modstilling af de to begreber kundskabsskolen og friskolen, hvoraf højskolen naturligvis hørte til den sidstnævnte kategori, taler han videre om, "hvorledes Arbejdet skal gå for sig". Herom hedder det bl.a.:

"...istedenfor Læreren ellers spørger og Lærlingen skal svare, om han kan, bliver det her Lærlingen som skal spørge og Læreren der skal svare... Men dersom vi kun ville indskrænke os til at svare paa, hvad Læringerne ville spørge om, da blev der vistnok ikke meget af; vi skulle derfor først og fremmest vække dem til at spørge. Ja Vækkelsen bliver foreløbig Hovedsagen. Vække dem til at høre, vække dem til at se, vække dem til at føle og tænke, vække dem til at fatte deres Opgave i Livet..."

Vække dem! ville maaske Mange sige, ja det hører vi nuomstunder saa ofte, men hvad vil det igrunden sige".

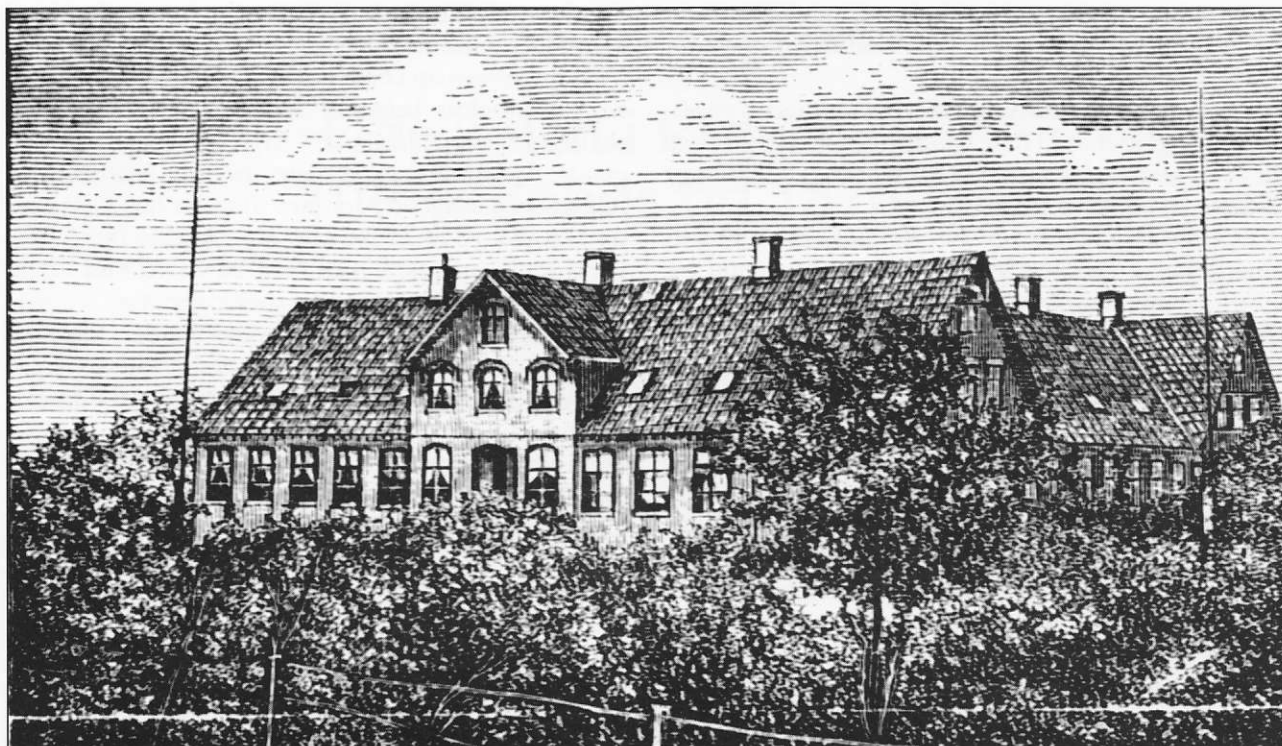
(Efter nogle negativt betonedede eksempler om penge og skattebetaling besvarer han spørgsmålet således:

"Nej, de skulle saa vækkes af Aand og til Aand, saa at de ville deltage i et sundt og kraftigt Folkeliv ikke for Pengenes Skyld, men af Kærlighed til deres Fædreland og til dets Minder til dets Sprog til dets Historie.

Derfor skal Fædrenes kraftige og selvstændige Liv med dets Lys og med dets Skygge altid og altid stilles dem levende for Øje, ja males for dem saa levende og saa varmt, at det kan slaa ned i deres Sjæledyb og bringe Aanden til selv at løfte sine Vinger ikke til Flugt i Luften, men til Flugt i Livshistorien, hvor de saa først ville faa Øje for vort Folks eller Folkestammes oprindelige Anlæg og Kræfter, dernæst, hvorledes de Anlæg og Kræfter ere udviklede og brugte eller ej og endelig, hvorledes vi have at stille os, hvorledes vi i Nutiden eller Nyaarstiden have at tage fat, dersom vort Liv ikke skal falde i Stumper og Stykker, men blive til en Helhed, der har til Maal ikke en enkelt Stands Overvægt, men hele Folkets, hele Danmarks Frelse".

Han fortsætter lidt videre med, at når de unge bliver således vækkede, ville de også snart indse det nødvendige i at have praktiske færdigheder i læsning, skrivning og regning - ikke som mål i sig selv, men middel. Og ligeledes, at det at gå i skole bliver ingen for gammel til. Lektiegivning og remseri skulle der naturligvis heller ikke være noget af. Det skulle erstattes af det levende, kraftige og mundtlige Ord, "som er den eneste Løftestang, hvormed vi kunne udrette noget, der i Sandhed kan faa Værd for de unge Mænd, ligesom Sangen med hele sin Kraft og Fylde, lig en frisk Strøm, altid og altid maa gennemstrømme Skolen baade tidligt og sildigt".

Det er store ord med megen national patos, men de forekommer ret typiske for denne tid - også for den

Højskolen i Østermarie. Billedet findes som vignet på brevpapir og i poesibøger; det ældst kendte fra 1884. Det er formodentlig tegnet efter et fotografi, hvilket ses af den skæve flagstang. Det var nødvendigt at tegne fotografier af for at kunne trykke dem dengang. Reprod. efter Bornholmske Samlinger, II. række, 11. bind.

inspiration, der udgik fra Grundtvig. De stemninger, der ligger bag skulle få langtrækkende betydning for højskolerne i almindelighed.

Det kristendomssyn, Julius Bohn giver udtryk for - hvis væsentligste indhold er den ideale menneskelige og moralske stræben efter at komme til at ligne forbilledet - er derimod ikke inspireret af Grundtvig. Overensstemmende med tidligere udsagn fra ham, har det i langt højere grad sine rødder i oplysningstidens ånd. Så vidt det kan skønnes, var ham imidlertid langt fra den eneste, for hvem denne ånd smeltede sammen med den grundtvigske livsstemning og derved blev til det generelt optimistiske livssyn, der kom til at sætte sit stærke præg på højskolerne såvel som på meget andet.

Efter Julius Bohn talte som nævnt de to præster, Algreen og Trandberg, hvorefter den officielle indvielse var slut. Efter referatet i en af aviserne¹² var der mødt 400-500 mennesker. Bagefter var der festmåltid for en indbudt kreds, hvori ca. 100 deltog. Under dette blev der holdt en lang række bordtaler og udbragt et leve for mangt og meget, for amtmanden, bornholmerne og højskolen, bestyrelsen, lærerne, kvinden og festindbyderne, den danske bonde, og den nye grønne plante, højskolen, at den måtte vokse og bære gode frugter.

Derefter kunne man så dagen efter gå i gang med det daglige skolearbejde.

Lærere den første vinter

Af lærere den første vinter nævnes det, at der skulle være tre, altså to foruden Bohn¹³. Kort før var der antaget en, som havde været lærer hos Kristen Kold og senere på Rødding Højskole, "hvilken han nu forlader, da Prøjserne have lukket Skolen"¹⁴. Denne lærer var Mads Mathiesen Smidt, som sommeren efter oprettede en friskole i Åkirkeby og senere blev ejer og udgiver af Bornholms Tidende. Johan Bøgeskov, som året efter blev lærer og senere igen forstander for skolen, udtalte mange år senere, at de første, der holdt rigtig grundtvigsk højskole på Bornholm, var M. M. Smidt og ham selv¹⁵. Han mente ikke, at Julius Bohn holdt højskole i grundtvigsk forstand - selv om det som nævnt var ved at sætte sit præg.

Den anden lærer denne første vinter hed H. J. Holm, som senere nævnes som lærer på den stedlige skole i Snogebæk i Poulsker.

Det første vinterhold

Der er flere forskellige angivelser af, hvor mange elever det første hold var på. Et sted nævnes¹⁶, at man begyndte med 31, men en del var indmeldt til at begynde senere. Det er formentlig det, der er mest hold i. Andre kilder nævner omkring 40, men dertil

kom, at der ved siden af højskolen var en "Efterskole for Unggutter efter eller ved Konfirmationsalderen"¹⁷.

I den officielle statistik lyder tallet imidlertid på 60-70. Det er gledet ind i flere skildringer, men må anses for at være usandsynligt. Vi skal senere vende tilbage til disse tal og deres troværdighed.

Det eneste vi ellers ved om elevflokkene er, at den senere meget fremtrædende organisationsmand og folketingsmedlem, Markus Peter Blem, var elev den vinter. Han havde tidligere været elev på Hindholm Højskole på Sjælland.

Bornholms Folkehøjskolesamfund

Efter flere måneders forberedelse blev der indkaldt til stiftende generalforsamling den 12. februar 1871, hvor foreningen "Bornholms Folkehøjskolesamfund" blev dannet med et medlemstal ifølge referat¹⁸ på omtrent 200. Der blev valgt en bestyrelse på syv medlemmer og en kredsforstander i hvert sogn, i alt 21. Bestyrelsen konstituerede sig på et møde den 4. april med skovriden G. P. L. Brüel som formand¹⁹. I meddelelsen herom opfordrede han "enhver Ven af almindelig Folkeoplysning, hvis Udbredelse og Fremme er Samfundets eneste Formaal, til at virke for samme ved en snarlig Indtrædelse i Selskabet". De konkrete opgaver med understøttelse til mindrebeholdte elever og anskaffelse af undervisningsmaterialer til skolen nævnes igen, og det meddeles, at det årlige medlemsbidrag var fastsat til mindst 1 rigsdaler.

Foreningen fik imidlertid ikke nogen lang levetid. Der blev holdt ordinær generalforsamling nogle gange, og i annoncer bekendtgjorde man muligheden for at søge tilskud. Men tilsyneladende kneb det efter den første begejstring med at få bidragene ind, og i november 1873 meddeles det så, at foreningen var opløst²⁰. En kreds af tidligere elever prøvede året efter at danne en ny forening med samme formål, "Bornholms Folkehøjskoles Støttesamfund"²¹, men tilsyneladende uden held.

Den første pigehøjskole

Lidt hen på året 1871 blev det så tid til at tænke på den bebudede højskole for unge piger. Det begyndte med en annonce i begyndelsen af marts²², hvor kursustiden var fastsat til 2. maj til 1. august. Prisen for hele opholdet var 36 rigsdaler, for undervisningen alene 12 rigsdaler. Om formålet hedder det:

"Undervisningen vil have til Mål gennem Foredrag og Forelæsninger at vise den unge Kvinde Vejen til ret at fatte sit høje og store Kald som en ægte

dansk-nordisk Kvinde samt at gjøre hende dygtig til at opfylde dette Kald".

Sagen følges op i begyndelsen af april med en artikel i Bornholms Tidende²³ af Julius Bohn: "Hvorfor skal Kvinden på Højskole?" Artiklen slutter med følgende: "...først naar den ægte, levende, kristelige og folkelige Kjærlighed kommer til at bo hos Kvinden, da kan der være Tanke om, at vi kunne frelse vort Land fra Tilintetgjørelsens Nat; thi da vil hun - men først da - være mægtig til i Arnekrogen med levende Røst at fortælle baade den bibelske og den folkelige Saga for de Smaa, der saa ogsaa med tindrende Øjne vil lytte til, ligesom vi forud, naar de Gamle i Aftenstunden fortalte os Sand-Sagaer.

Ja alene da vil hun kunne opfostre Drengene med Aand i Barm og Sener i Arm, der for Danmark vil kæmpe og dø, og kun da vil hun kunne nedlægge den Sæd i Smaapigernes Barm, der skal bære det ædleste Frø.

I det øvrige Danmark har man alt for længe siden set dette og derfor aabnet Højskolerne for Kvinden, og i den sande Overbevisning, at vi Bornholmere heller ikke ere blindfødte, men ville være med i Gjenfødsels-Værket er det at vor Folke-Højskole nu tilbyder Forældrene sin Medhjælp i denne alvorlige og vigtige Sag.

Det følger af sig selv, at en Del Tid paa Skolen ogsaa vil blive anvendt til at øve de Kvinder, som maatte ønske det, i Færdigheder som: Haandarbejde, Husholdningsvæsen, Skrivning, Regning o.s.v."

Åbningen fandt så sted som planlagt den 2. maj, hvor "Endel Folk vare samlede, mest Kvinder, Mændene vare sandsynligvis hindrede af Markarbejde i at møde". Referenten betragter dagen som af en vis betydning i Bornholms historie, da det som nævnt var den første pigehøjskole på øen. Der blev holdt taler af Julius Bohn, af lærer Karl Olsen og af pastor Trandberg. I referatet²⁴ angives, at skolen begyndte med 28 elever, hvilket stemmer godt overens med det ældste elevbillede, der er bevaret.

(Fra den tid begyndte Bohn for øvrigt at skrive sit navn uden h, altså Bon, og derfor bliver det stavet sådan herefter. Ofte er der en streg over o'et for at angive udtalen, men den ser vi bort fra her).

Lærere på sommerskolen

Det var på forhånd meddelt, at der på sommerskolen ville blive undervist af en lærer ovrefra, og at en lærerinde ogsaa ville medvirke. Læreren ovrefra kan kun være Karl Olsen, som fortsatte som lærer i hele Julius Bohns tid. Han tog i hele denne tid en del ud til møder og læste op.

Vi kan imidlertid ogsaa konstatere, at der var kommet et samarbejde med pastor P. Chr. Trandberg i

Den første pigehøjskole på Bornholm sommeren 1871. Af mændene længst tilbage er den første fra venstre formodentlig Karl Olsen, dernæst følger Julius Bohn, pastor Trandberg og Lucianus Kofod. Kvinden foran til højre skulle være fru Trandberg.

stand. Han var endda sammen med sin kone flyttet ind på højskolen for at medvirke som lærer. På grund af indre stridigheder havde han et par år før opløst sin frimenighed og lidt den tort, at ca. to trediedele af den fulgte udbryderen, Chr. Møller. Nu sad han derfor tilbage med en stærkt reduceret menighed, og søgte tilsyneladende lidt kontakter til andre sider. Dette samarbejde skulle dog vise sig at blive et kortvarigt mellemspil.

Elevtilslutningen i Julius Bons tid

I begyndelsen af oktober 1871 annoncerer Julius Bon om den kommende vinterskole²⁵, der skulle begynde allerede den 17. oktober. Heri bekendtgør han, at for at tilskynde eleverne til at blive længere tid på skolen, ville den samlede betaling for undervisningen fortsat være 24 rigsdaler, mens den for dem, der kun var der i kortere tid, ville blive forholdsmæssigt større.

Den praksis, der var lagt op til på Pæregård, med at eleverne kunne være der kortere eller længere tid, fortsatte altså; fra vinterholdet 1872-73 er der således én, der angiver at have været på skolen i to måneder, medens der var andre, der tog to hele vinterkurser.

Derfor er det ikke muligt at gøre nøjagtige elevtal op, men når det har en vis interesse at forsøge på det, er det fordi der for visse perioder af skolens tid er angivet tal, der viser sig at være helt hen i vejret og derfor giver et falsk billede af skolens virkelighed.

I den officielle statistik (jvf. ovenfor) er der for de første tre år angivet 60-70 elever på vinterholdene og 60 på sommerholdene, men alene disse afrundede tal giver anledning til skepsis; også selv om de "ukonfirmerede" skulle være talt med, hvad de sandsynligvis er.

Det første vinterhold angives som nævnt at være begyndt med 31, men med flere indmeldt til senere, så det er ikke usandsynligt, at de har sluttet med ca. 40. Det første sommerhold angives som nævnt at have begyndt med 28; senere nævnes der 34, men der er fortsat langt op til 60.

Om vinterskolen 1871-72 nævnes, at den, selvom den begyndte næsten en måned tidligere end året før, var på ca. 40 lærlinge, og endda med en hel del indmeldte til senere på tiden. De 40 kan dog også være pænt afrundede opad.

Fra hvert af vinterholdene 1872-73²⁶ og 1873-74²⁷ er bevaret en minde- eller poesibog. Af indholdet af sådanne fremgår det, at de næsten altid blev skrevet i

den allersidste tid af opholdet. Der er derfor god sandsynlighed for, at antallet af navne i disse svarer ret nøje til det antal elever²⁸, som man i hvert fald sluttede med.

Fra 1872-73 er der navne på 47 elever, et særdeles pænt antal, selv om der stadig er et stykke op til over 60, som det angives i en avisnotits fra slutningen af marts 1873. Her angives også, at der var én jyde og én falstring.

Den sidstnævnte ser ud til at være kommet igen vinteren efter, 1873-74. Han hed H. P. J. Brandt og var fra Gjedesby nær Gedser. For dette hold er det officielle tal 56, men i mindebogen er der kun 33 navne. For Julius Bons sidste to vinterhold er de officielle tal 38 og 33, og eftersom efterfølgeren opgiver at have haft 39 den første vinter, lyder disse tal troværdige.

For sommerholdenes vedkommende er det sandsynligt, at også det andet hold i 1872 har været pænt besøgt med 25-30 elever, men året efter blev sommer-skolen kort før den skulle begynde aflyst på grund af sygdom. Hvem, der var syg meddeles ikke, men det kunne være Julius Bons kone; hun døde i april året efter.

Efter de tre første år med de officielle tal på 60, dykker disse de følgende tre år til 12. Det kunne tyde på, at tilslutningen efterhånden blev meget lille.

I 1875 blev der også annonceret om skole for drenge på 10-14 år i sommermånederne med særlig vægt på de fag, hvori de var tilbagestående; særundervisning ville det vel kaldes i dag. Denne sommer angives der at have været "30 lærlinge", så drengeskolen har åbenbart haft en pæn tilslutning.

De nævnte officielle tal på op mod 70 i de første år er gået ind i meget af den hidtidige historieskrivning, men som påvist holder de ikke. Alligevel må elevtilslutningen i Julius Bons tid, især når den ses i lyset af, hvordan tingene senere formede sig, betegnes som en særdeles god begyndelse. Vi kan regne med et gennemsnit for mændene på 30-40, og det må i betragtning af Bornholms begrænsede størrelse betragtes som meget fint. Skolen kom imidlertid til at dele skæbne med adskillige andre nystartede højskoler på denne tid - dette, at der i nogle få år var stor interesse, hvorefter den hastigt tog af. Alderspredningen blandt eleverne var også forholdsvis meget større end senere, og noget tyder på, at det potentielle "marked" mange steder hurtigt blev dækket.

Et lystmarked, der vakte opsigt

Vi vender nu lidt tilbage til sommeren 1871.

Den milepæl, som den første pigeskole var, satte sig også andre spor. Skolen var kommet godt i gang, men endnu manglede der meget, og derfor satte Trandbergs og Bons koner, Gottholdine Trandberg og

Margrethe Bon, sig i spidsen for en kreds af kvinder, der skulle søge at skaffe skolen nogle flere pengemidler til forskellige formål. Det skulle ske ved en storstilet bazar eller et "lystmarked", som det også kaldtes. Der blev skrevet et indlæg til aviserne, hvori det bl.a. hedder:

""Begyndt er dog ei endt; det maa Du vide". Man- ges Hjerter maae endnu vækkes til Deltagelse for Sagen. Ogsaa i udvortes Henseende er der endnu meget at gjøre for den bornholmske Folkehøjskole. Der trænger f.Ex. til Pengemidler til Oprettelsen af Fripladser for mangan en uformuende ung Mand og Kvinde. Der er mange Bøger og andre Lærdoms- Gjenstande, som burde anskaffes paa en saadan Skole, men som man hidtil af Mangel paa Midler har maattet savne. Ved de offentlige Foredrag i Vinters viste Skolen sig at være for lille til de hidstrømmende Skarer af Tilhørere; ingen Gymnastiksal haves; Heste- plads savnes. Der er altsaa Trang til Opførelsen af en Bygning, som kunde raade Bod paa disse Savn: en høj og rummelig Foredragssal, der tillige kunde tjene til Legemsøvelsessal, og ved Siden deraf Staldplads til adskillige Par Heste".

Bazaren skulle holdes i Almindingen i slutningen af juli, og for at den kunne give et så godt resultat som muligt opfordredes folk til at komme med gaver af enhver art, "f.Ex.: Sæd, Hør, Hamp, Uld, Kartofler, et Bord, en Stol, et Par Støvler, et Klædningsstykke, hjemmевirkede Sager...o.s.v." Højskolepigerne havde lovet at skænke deres håndarbejde til formålet.

Oplægget, som i første omgang var underskrevet af 63 kvinder rundt om fra hele øen - senere kom flere til - blev bragt flere gange i de tre daværende aviser, i Bornholms Tidende hele fire gange²⁹, så sagen blev slået ganske stort op.

Da tiden nærmede sig, og man skulle fastsætte dagen, kom den 26. juli, som var en onsdag, først på tale. Det fik en kreds af landboer til at opfordre komitéen til i stedet at afholde bazaren søndag den 30., "da det, som vi antage for givet, vil bringe et langt heldigere Resultat".

Kort tid efter blev det så af Karl Olsen, som var komitéens forretningsfører bekendtgjort, at lystmarkedet ville blive afholdt den 30. juli på Christianshøj og indledt med et par taler og sange. De indkomne gaver ville dels blive solgt, dels bortloddede ved lykkehjul. Der ville blive sørget for musik og om aftenen ville der blive danset.

Et pinligt mellem spil

Beslutningen om at afholde markedet på en søndag fik imidlertid Gottholdine Trandberg til at bakke ud af foretagendet. I en erklæring i aviserne et par dage efter skrev hun, at det stred mod hendes kristelige

overbevisning at holde marked, drive handel, køb, salg osv. på Herrens Dag, og derfor havde hun fralagt sig al deltagelse i sådan søndagshandel. Hun beklagede sig over de mænd, der havde truffet beslutningen hen over hovedet på hende og kvindegruppen i øvrigt, men ønskede ellers alt godt for sagens fremme.

Erklæringen fik omgående Julius Bon og Karl Olsen til at rykke ud med en moderklæring, og så var spillet kørende. Uenigheden fik ligefrem som konsekvens, at Tranbergs pakkede deres sager og forlod skolen. Bruddet var dog ikke mere definitivt, end at han senere talte ved møder på skolen.

Episoden gav anledning til flere andre avisindlæg, og har derved måttet vække en vis opsigt.

Det begyndte med, at "Mange aktiehavere" meddelte, at "Den store Glæde, som det vakte over hele Bornholm, da der blev rejst en Højskole paa vor Ø, som syntes at love saa godt for Fremtiden, forandrede sig snart til en vis Uro, da Pastor Trandberg syntes at skulle faae en altfor stor Indflydelse der; og mange af dens sande Venner spurgte sig sikkert selv "hvad skal dette føre til", uden at kunne give noget beroligende Svar. Med stor Glæde kan vi derfor nu modtage den Efterretning, at dette Forhold er aldeles brudt, og Højskolen derved befriet for den Mistro, som den paa Grund heraf var bleven til Gjenstand for hos saa Mange iblandt os. Gid den maae gaee lige saa seierrig ud af enhver fremtidig Kamp og i en lang Fremtid sprede Lys og Liv over vor kjære Fødeø!"

Meddelelsen viser med al ønskelig tydelighed, hvor forskellige holdninger, der var til Trandberg. Han har været en noget omstridt person, som langt fra alle har været trygge ved. Det har kredsen af aktiehavere åbenbart ønsket at fastslå over for offentligheden, men deres meddelelse kan også tænkes at have været et signal til Julius Bon om at tage støttekredsen med på råd ved sådanne ansættelser.

Der kom også nogle læserindlæg om sagen. En læser, som erklærer sig som ven af folkehøjskolen, beklager dybt det skete og bebrejder mændene, at de ikke havde taget mere hensyn til "Danekvindens Stemme", her altså i skikkelse af fru Trandberg. Han skriver, at "Adskillige af Højskolens Fjender, hele og halve, begynde nok ogsaa at triumfere, naar der indtræder saadanne Rivninger i den forhadte danske Folkeskole". Derfor håber han, at det indtrufne er en forhastet biomstændighed, som ikke vil komme til at berøre hovedsagen. Han får dog nogle dage senere svar på tiltale, hvor han bliver hudflettet for sin ukritiske støtte til fru Trandberg.

Udover affæren med Tranbergs fortæller indlægget imidlertid også, at folkehøjskolen fortsat ikke uden videre var velset af alle. Kort tid før havde Lucianus Kofod i et foredrag³⁰ på et friluftsmøde ved Svaneke erklæret pietismen, som han sarkastisk kald-

te "fromhedskvalmen", for folkehøjskolens fjende. Det var formodentlig ikke mindst med brod mod Trandberg og det, hans virksomhed havde givet anledning til.

Der er dog næppe heller tvivl om, at folkehøjskolerne for mange "samfundsstøtter" stadig var en torn i øjet. Den var ny og oprørsk over for de gamle autoriteter; derfor måtte man være skeptisk. Julius Bons søn, Frithjof Bon, har i en novelle, "Paa Højskole", som til dels forekommer at bygge på personlige erindringer, givet udtryk for dette. Novellen indledes således:

"Den unge Mand, der nu havde faaet Titel af Forstander, havde kæmpet og stridt for dette Forstanderskab af - en Højskole. Han... havde stridt med Mund og Pen, for at faa denne Idé ført ud i Virkeligheden, havde opgivet sit Statsskoleembede, lagt sig ud med Per og Povl, med Provst og Præst, Degn samt Klokker, kort sagt med enhver, der havde et Væsen og gjorde et Væsen med det stakkels "Skole-Væsen"."

Som vi har set, var der en del præster, der var sagen endog særdeles venligt stemt, men som et generelt udtryk på manges holdning er billedet nok ikke helt ved siden af.

Markedsdagen fastsættes og afholdes

Da tingene på den måde begyndte at tage fart, besluttede Bon og Olsen resolut at udsætte markedet indtil videre og indvarslede til et møde på Christianshøj for hele kvindegruppen, for at denne kunne tage endelig stilling til dagen for afholdelsen. Med indvarslingen fulgte en begrundelse fra Bon, som slutter med, at han "med oprigtig Glæde (lægger) nærværende desværre snart alt for meget omhandlede Sags endelige Afgjørelse i det højtærede Indbyderinde-Mødes frie Hænder". Resultatet af mødet blev, at lystmarkedet skulle afholdes søndag (!) den 6. august.

Markedet blev afholdt planmæssigt, og ifølge avisomtalen dagen efter havde det, "skjønt det truede stærkt med Regnvejr, samlet en talrig Masse Deltagere fra hele Øen. Efterat Musiken havde spillet nogle fædrelandske Sange, holdt Forstander Bon en længere Tale om Oplysningssagen, hvorefter Lærer K. Olsen aabnede Markedet..."

Det skete ved, at han fremsagde et lystigt digt skrevet til lejligheden, hvorefter "Udsalget af de skjænkede Gaver begyndte i de forskellige Telte ligesom ogsaa Tombolaerne blev satte i Bevægelse og havde saa god Søgning, at det næsten var umuligt at faae de vundne Gjenstande udleverede. Da Mørket faldt paa begyndte en Auktion over de tilbageværende Gaver, som ikke vare blevne solgte, men da det var umuligt at see hvad man kjøbte, udsattes Auktionen til Skytteforeningsfesten i slutningen af September".

Alt i alt synes arrangementet at have været vellykket, og nogen tid efter bekendtgjordes en foreløbig opgørelse over resultatet. Det blev på ca. 600 rigsdaler, et efter den tids forhold ikke ubetydeligt beløb, men dog ikke mere end til 10 fripladser på vinterskolen. Senere annonceredes der også om salg af resten af gaverne, men hvad der kom ud af det, meldes der ikke noget om.

Skolens dagligliv, undervisning m.v.

Det er allerede nævnt, at lærer Karl Olsen blev på skolen resten af Julius Bons tid. Udover ham har vi fra disse år kun navn på én, nemlig Johan Bøgeskov, der var lærer vinteren 1871-72. Der har formodentlig også været andre, og ligeledes nogle lærerinder på sommerholdene, men vi ved intet om dem.

Den daglige undervisning har nærmest heller ikke sat sig nogen spor i kilderne. Som tidligere omtalt var der planer om foruden det almindelige højskolehold at tilbyde videregående undervisning for elever, der havde været på højskole før. Det ses da også af de omtalte mindebøger, at fire navne går igen fra vinteren 1872-73 til 1873-74.

Ellers må vi nok regne med, at undervisningen har ligget meget tæt på, hvad der blev beskrevet for skolen på Pæregård, og af annoncer ses det, at de praktisk betonedes discipliner som landmåling, nivellering og korttegning har haft deres plads på timeplanen.

Af udsagn fra elever har vi kun, hvad de skrev i de to bevarede mindebøger. Det har ret begrænset værdi som kildestof, da det næsten alt er afskedshilsener med en del "standardstof", som går ret meget igen. Nogle enkelte ting fra bogen fra vinteren 1873-74 skal dog gengives. Den ejedes af Hans Kofoed fra Kofoedsminde i Åkirkeby.

Anton Harald Grønbek fra Sandvig skriver et vers, hvor der indgår et par typiske linier:

"Men lad det aldrig gå i glemme
hvad vi nu her har hørt og lært".

Andreas Bidstrup fra Bækkegård i Østerlars har skrevet følgende:

"Farvel min Ven, og glem ej
den Tid vi sammen været har
hvor alt blev lært med Kjærlighed
for at, desbedre Frugten skulde blive
men naar engang vi mødes paa Livets alfare Vej
da trøstig vi kunde sige at Kampen for dig
o Skole! blev kjæmpet med glad og kærligt Sind
og tillige løste det stærke Bind
der hidtil holdt Ånds og Hjerteliv skjult
Men som nu er bleven mig klart".

En M. A. Jensen, Neksø, skriver:

"Gid alt det gode her vi lærte
må lyse for Dig på din vej;

så kan Du med frimodigt hjærte
gå ud, hvor verden tumler sig.
Men hvor Du går i verden hen
kast tit en tanke til mig hen".

Julius Bons stærkt nationale indstilling har åbenbart også sat sig spor. Hans Peter Dam fra Allinge skriver således bl.a.:

"...Om vi skal leve og vandre om på jord
vi mødes nok engang i Nord,
som tapre kæmper med helteblod i vore årer..."

Man bemærker, at de sidste to skriver en retskriving, der er næsten identisk med vores nuværende. Det gælder også flere af de andre.

Selvom der som nævnt er meget "standardstof" i disse skrivelser og med en vis højtidelighed i en del af det, så fornemmes der alligevel bagved den samme glæde ved opholdet, som så mange andre senere hold har givet udtryk for. "Det var en herlig tid", som det ofte siden er hørt sagt.

Mødevirksomhed - højskoleforeningen "Ydun"

Fra begyndelsen levede man i Østermarie op til traditionen med at holde offentlige møder, og som det fremgik af kvindernes artikel, viste pladsforholdene sig hurtigt at være for små.

Julius Bon viste sig - ligesom Lucianus Kofod - at være meget mediebevidst, og derfor er der fra hans tid et væld af annoncer, notitser og referater i aviserne. Naturligt nok er det mest om netop den offentlige mødevirksomhed, at der dér kan hentes oplysninger. Om det daglige liv på skolen er der derimod meget lidt at hente.

I den første tid var det først og fremmest på skolen, de offentlige møder blev holdt, særlig i forbindelse med åbningen af henholdsvis vinter- og sommerskole, men også på andre tider. Fra sommeren 1871 fremgår det, at man også begyndte at holde møder rundt om på øen³¹. Julius Bon holdt foredrag, mens Karl Olsen tog ud og læste op. Til de sidstnævnte betaltes et adgangskort à 24 skilling, og det angives, at indtægten skulle anvendes til bedste for højskolen. I vinteren 1871-72 optræder Johan Bøgeskov, som senere blev leder af skolen, også et par gange.

Formodentlig med det formål at få denne mødevirksomhed ind i fastere rammer - at få et forum, i hvis regi de kunne foregå - dannedes i foråret 1873 en ny forening ved navn "Ydun". For at give den en god start og i det hele taget give oplysningssagen et godt skub fremad blev der om sommeren holdt et stort folkemøde i Almindingen. Det blev som en mindefest holdt på årsdagen for slaget ved Fredericia den 6. juli 1849. Der blev holdt foredrag af Julius Bon, hvor han gjorde rede for foreningens formål. Han tog udgangs-

punkt i sagnet om Ydun med livsæblerne, foryngelsens dis, asernes glæde og stolthed. En sådan foryngelse til kraftig livsdåd i fædrelandets tjeneste var det den nye forenings formål at medvirke til.

Desuden blev der talt af pastor Algreen, Åkirkeby, en sognepræst Jensen samt et par mindre indlæg. Mødet sluttede med, at ungdommen svang sig munter i dansen et par timers tid ved pavillonen.

Referatet i Bornholms Tidende³² giver indtryk af en vældig samhørighed og begejstring, som står i kontrast til nogle afsluttende beklagelser over, at der ikke havde været den ro og opmærksomhed over forsamlingen, som man havde kunnet ønske. Der var alt for mange, der under talerne talte sammen indbyrdes, ligesom det også var uheldigt, at talerstolen var anbragt for nær beværtningsteltene.

Mødet blev af nogle opfattet som politisk, bl.a. til fordel for venstreavisen Bornholms Tidende, som blev udgivet af Philip Rasch Dam, og det gav anledning til en par avisindlæg i dagene efter³³.

Samme år i november var der folketingsvalg, og i den anledning blev der arrangeret et politisk møde på højskolen den 28. september. Det blev imidlertid kritiseret, og Bon fandt sig derfor foranlediget til på selve mødet at komme med en erklæring om sagen. Heri hedder det ifølge et avisindlæg³⁴ bl.a.:

“Naar der er sagt, at vi her paa Højskolen slet ikke vilde have med Politik at gøre, da var det ikke saaledes at forstaa, at vi her slet ikke talte om Politik, nej, vi tale om de politiske Grundsætninger og “Systemer”, men vi uddanne ikke og vil paa ingen Maade uddanne politiske Partimænd. (For ham var det sådan) at vi overalt først hver for sig og derefter i det Hele skulde see at udvikle det kristelige og folkelige Liv, førend vi gav os af med Politiken... Folkehøjskolens Opgave var derfor ikke politisk men folkelig... Vilde man fordre han skulde stile andetsteds hen, kunde han ikke have med Højskolegjerningen at gøre”.

Julius Bon var imidlertid så aktiv inden for skyttebevægelsen og andre ting, at den politisk betoned mistænksomhed åbenbart fortsatte. Året efter, 1874, så han sig igen foranlediget til at bringe en erklæring³⁵, hvor han præciserer “Folkehøjskolens Stilling til den stærke politiske Bevægelse, der for Øjeblikket er oppe i Tiden...” Det hedder videre, at “...Folkehøjskolens Maal (er) at vække og oplyse de Unge saaledes, at de... kunne blive istand til at danne sig en selvstændig, sund og klar Overbeviisning om de vigtigste Spørgsmaal, der komme frem og fordre Afgjørelse i deres Tid. Folkehøjskolen maa ikke gaae et Skridt videre, ellers overskrider den sin Grændse og gjør de Unge til Eftersnakkere. Derfor kan den ingenlunde, naar den skal være sig selv tro, indlade sig paa at dressere Rekrutter hverken til “Højre” eller “Forene- de Venstre”.

“Mænd med faste Hjerter,
det er Danmarks Maal”.

Den nye forening, “Ydun”, var helt klart tænkt som en oplysningsforening, men da Folkehøjskolesamfundet senere på året (1873) blev opløst, og da nogle tidligere elevers forsøg året efter på at lave en erstatning for det heller ikke bar frugt, overtog den nye forening lige så stille også denne opgave med at yde tilskud til mindrebedemidlede elever.

På foreningens generalforsamling i efteråret 1874³⁶ blev det vedtaget fra nytår 1875 at udsende et lille månedsblad af samme navn, som skulle indeholde stof med folkelig og kristelig oplysning. Af praktiske grunde skulle bladet udsendes sammen med Bornholms Tidendes lørdagsudgave, hvilket får Julius Bon til stærkt at understrege, at det nye blad intet ville have med politik at gøre. Det havde sin egen selvstændige redaktør - som utvivlsomt var Bon selv. Når N. P. Jensen i de første par år på den nye højskole ved Ekkodalen udsendte et lille skrift netop med navnet “Ydun”, kunne det se ud til, at han har ønsket at knytte til ved det gamle.

Foreningen “Ydun” ser ud til at have fungeret efter hensigten i Julius Bons tid. Efter hans fratræden indkaldes der en enkelt gang til møde i dens regi i marts 1877, men siden nævnes den ikke, så man må regne med, at den ganske stille er gledet ud.

Det folkelige bagland

Hvis vi skal prøve lidt nøjere at indkredse den gruppe af mennesker, der udgjorde højskolens støttekreds, det, man langt senere har kaldt højskolens “bagland”, så kan vi med de personer, der udgjorde aktieselskabets bestyrelse, de, der stod som anbefalere af højskolesamfundet samt dets bestyrelse og kredsforstandere, opregne ca. 70 mænd spredt rundt på hele øen.

Listen over de kvinder, der stod som arrangører af lystmarkedet udgør også omkring 70, hvoraf en stor del naturligt nok var koner til de ovennævnte mænd.

Listen over anbefalere af højskolesamfundet udgør alene 53 personer, men det er tydeligt, at man her har søgt at få en del fremtrædende folk med for at “pyn- te” på foretagendet. Det fremgår således klart, hvilken position hver enkelt havde. Der var nogle præster, lærere, og forskellige andre embedsmænd, nogle købmænd og håndværkere i byerne, og folketingsmand Lucianus Kofod og landstingsmand O. E. Sonne, Neksø. Otte angives at være sogne- eller amtsrådsmedlemmer. Henvend halvdelen af hele gruppen var dog gårdejere og en enkelt parcellist. Når listen over kredsforstandere og aktieselskabets bestyrelse tages med, bliver der lidt flere gårdejere, så det samlede antal landboer i hele kredsen bliver på knap 40.

Med hensyn til kvinderne fremgår det, at også omkring 40 var gårdmandskoner og 5 var lærerkoner. De fleste af de resterende ca. 25, som næsten alle var fra byerne, er kun nævnt ved deres blotte navn og kan derfor ikke identificeres nærmere.

I betragtning af, at det skulle vise sig, at hovedparten af eleverne kom fra landbokredse og kun i beskedne antal fra byerne, er der således i denne kreds et betydeligt antal fra samfundslag, der på længere sigt ikke fik nogen nævneværdig betydning for højskolen.

Hvis vi derefter skal prøve at indkredse, hvor stor en del af denne personkreds, der fik mere varig betydning for højskolen på den måde, at de enten var med i støttekredsen for den nye højskole ved Ekkodalen, eller at familien "leverede" elever til denne, så kan vi altså nærmest på forhånd se bort fra et væsentligt antal.

Af hele personkredsen kan der fastslås en forbindelse til højskolen videre frem for omkring 35, ca. 15 af mændene og 20 af kvinderne. Af hele personkredsen på ca. 140 altså en fjerdedel, og når de ovennævnte fra andre samfundslag end landbruget er trukket fra, er det knap halvdelen.

Der er en god del usikkerhed forbundet med en sådan opgørelse, idet der uundgåeligt har været en vis naturlig afgang i de godt 20 år, højskolen i Østermarie eksisterede.

Men alligevel synes hovedtendensen klar. I løbet af 10-15 år er der sket en forskydning i støttekredsen fra en formodentlig lidt kunstigt sammenbragt kreds, der mere eller mindre er blevet opfordret til at gå ind i sagen, til en kreds, der med udgangspunkt i et grundtvigsk livssyn eller i kraft af, at de selv havde været elever, har haft en stærkere personlig interesse i foretagendet. Det første højskolesamfunds og foreningen "Ydun"s skæbne forekommer da også at bekræfte dette.

Hvis vi ser på den geografiske fordeling af de ca. 140 personer, så var de som nævnt spredt over hele øen, men med en vis overvægt på højskolens opland. Hvis vi deler øen i tre dele nord, syd og vest for højlyngsområderne, var der 60 fra området langs nordkysten, 43 fra Sydbornholm og 37 fra Vestbornholm. Vi skal senere se, at der i den forskydning, der skete, flyttedes tyngdepunktet klart til det sydlige Bornholm. I det forhold er det ikke mindst den tidligere omtalte kreds i og omkring Åkirkeby, der gør sig gældende.

Idrætshuset

Efter sommerskolen 1871 rykkede alle midlertidigt ud af skolen igen, og håndværkerne rykkede ind for at gøre det, der ikke blev nået året før, færdigt. Men

som tidligere berørt viste der sig helt fra begyndelsen behov for mere plads; særligt påtrængende føltes behovet for en rummelig sal til de større møder og til gymnastik.

Det trak dog noget ud, før dette ønske kunne realiseres, men i eftersommeren 1874 kom man så vidt, at man kunne gå i gang med opførelsen af idrætshuset, som det kaldtes. Det blev dog ikke færdigt til at kunne indvies til vinterskolens begyndelse, men det hedder, at det var så vidt fremskredet, at det ville kunne bruges til legemsøvelser og våbenbrug for eleverne og for 3. skyttekreds³⁷. I annoncerne for vinterskolen kan det da også konstateres, at der nu optræder våbenbrug som undervisningsfag, formentlig nærmest eksercits.

Salen var bygget helt i træ og efter sigende i begyndelsen med lerstampet gulv; senere blev der bræddegulv. Efter at skolen var ophørt i 1893, brugtes den i mange år til møder og gymnastik af lokalbefolkningen, men på et tidspunkt blev den revet ned, da træværket var ved at rådne³⁸.

Uoverensstemmelser med aktieselskabet

At dømme efter de udsagn, der findes omkring skolens åbningsmøder og lignende, tog det sig i de første år godt og lovende ud for højskolens virksomhed. Men på et tidspunkt bliver det klart, at der bag kulisserne lurede nogle problematiske forhold, som man aldrig havde fået nogen holdbar orden med.

Efter at aktieselskabet den 31. juli 1875 på Julius Bons foranledning endnu engang havde holdt generalforsamling uden at få løst problemerne, tabte han tålmodigheden, og skrev kort efter en længere redegørelse i aviserne om sit syn på sagen³⁹. Redegørelsen var rettet til Skolens venner, som for ham altså ikke uden videre var identiske med aktionærerne. Selvom vi således kun har den ene parts fremstilling, fremtræder nogle væsentlige problemstillinger dog ret klart.

Som omtalt ovenfor var bestemmelsen ved skolens oprettelse, at den fuldt færdig måtte koste 10.000 rigsdaler, et beløb, som i hovedsagen skulle dækkes af aktier à 25 rdl., og som for størstedelen skulle henstå rentefrit - "da det var Sagen, man arbejdede for". Byggesummen blev imidlertid overskredet, så de samlede udgifter kom til at andrage knap 12.000 rdl. Det fik en stor del aktionærer til at miste tilliden til foretagendet. De nægtede derfor at indbetale det tegnede beløb, hvorved der kun kom 6.500 rdl. ind. Resten måtte man så ud at låne på almindelige vilkår, og da den økonomiske situation således var afgørende ændret, fik Bon tilsagn om, at hele aktiekapitalen skulle være rentefri i 15 år, indtil de andre lån var indbetalt. Efter Bons udsagn blev dette også vedtaget på

en generalforsamling, og i tillid til, at en sådan bestemmelse stod fast, tog han fat på skolevirksomheden.

Der synes imidlertid at have været en del aktionærer, for hvem højskolen ikke var forbundet med nogen idealisme, men derimod betragtedes som en pengeanbringelse som enhver anden. De ville ikke finde sig i generalforsamlingens beslutning, men kom og forlangte renter af deres aktier af Bon. Der synes at have været en gruppe, der i den henseende førte sig kraftigt frem og fik "mindre oplyste Aktionærer" med sig.

I den situation var bestyrelsen nærmest handlingslammet og formåede ikke at finde udveje for at få bygningen gjort ordentligt færdig.

For at få en ende på disse utålelige forhold foreslog Bon på et tidspunkt bestyrelsen, at man løste problemet i lighed med, hvad man havde været nødt til på nogle andre højskoler, nemlig at nogle få personer opkøbte alle aktierne, "da det er vitterligt, at et mindre Selskab altid arbejder sikrere og roligere end et større, ligesom man da endelig kunde faa Stillingen klar over for alle og muligen faa langt større Hjælp til Sagens Fremme end nu".

Det er formodentlig det, den sidste generalforsamling var indkaldt for at tage stilling til, men det gik som før: intet blev afgjort. Bon ønskede imidlertid en afklaring, og derfor havde han bedt bestyrelsesformanden om at indkalde til endnu en generalforsamling, så snart høsten var overstået. Han havde dog

lovet bestyrelsen under alle omstændigheder at lede den kommende vinterskole.

Det er tydeligt en skuffet og noget bitter Julius Bon, der taler i redegørelsen, en mand for hvem hans livs drøm på grund af nogle smålige pengeinteresser er ved at smuldre mellem hænder på ham. Han havde utvivlsomt været meget entusiastisk og ivrig efter at komme i gang i 1870 og måske netop derfor under vurderet de problemer, der kunne komme.

I slutningen af september blev der atter indkaldt til generalforsamling, som åbenbart ikke blev til noget. I midten af november bliver der så indkaldt igen, og denne gang meddeles det, at forstanderen havde opsagt sin kontrakt med aktieselskabet.

Bons fratræden

Siden er der stille om skolen. Annoncer og avisnotiser forsvinder næsten helt. Bon ledede planmæssigt vinterskolen 1875-76 og formodentlig også en sommerskole 1876. I begyndelsen af juli hjemkalder han i en sidste annonce udlånte bøger, så nu stod det i opbruddets tegn.

Julius Bon fik samme år vikararbejde i København og senere fast ansættelse ved Københavns skolevæsen. Han blev gift igen, denne gang med en datter af en købmand og skibsreder, Margrethe Cæcilie West, men 11 år senere, nytårsaften 1887, døde han pludseligt af hjertestop, kun 46 år gammel⁴⁰.

Noter: KAPITEL 6
Højskolen i Østermarie
Julius Bons tid 1870-76

1. K. Thorsen: Kronikker i Bhs. Td. den 7/2 1922 og 20/1 1940.
2. Note 4: Nævnte artikel af Sk.
3. Redegørelse fra Julius Bon i Bhs. Amtstd. og Bhs. Td. den 26/8 1875.
4. "Højskolesagen paa Bornholm"; artikel af SK. i Bhs. Amtstd. den 5/9 1870; samme i Bhs. Td. den 8/9.
5. Annonce i Bhs. Td. den 13/9 1870. Der blev desuden udsendt en løbeseddel med en tilmeldingsblanket; en enkelt sådan er bevaret.
6. Bhs. Td. den 13/9 1870.
7. Annonce i Bhs. Td. den 13/9 1870.
8. Samme den 8/10 1870.
9. Bhs. Amtstd. den 7/11 1870.
10. To ret medtagne eksemplarer af dette hefte er bevaret og beror i højskolens arkiv.
11. M. M. Smidt i Bhs. Td. den 6/11 1920.
12. Bhs. Td. den 10/11 1870.
13. Bhs. Td. den 22/10 1870 samt ovennævnte artikel af M. M. Smidt.
14. Efter tabet af Sønderjylland 1864 flyttede Ludvig Schrøder højskolevirksomheden til Askov. Men Rødding Højskole fortsatte allerede året efter som skole for piger og i vinteren 1869-70 også for mænd. Det sidstnævnte blev imidlertid kun tilladt den ene gang, og det er baggrunden for, at M. M. Smidt kom til Bornholm. Pige højskolen fortsatte en del år mere.
Kilde: Venstre-tidsskriftet "Tiden" 1914-15, side 412.
15. Samtale med Højskolebladets redaktør Helge Skovmand. Omtalt i kronik i Bhs. Td. den 29/1 1963.
16. Bhs. Avis den 26/10 1871.
17. M. M. Smidt i ovennævnte artikel.
18. Bhs. Td. den 9/3 1871.
19. Samme den 15/4 1871.
20. Samme den 19/11 1873.
21. Bhs. Amtstd. den 18. og 30/9 1874.
22. Bhs. Td. den 9/3 1871.
23. Samme den 5/4 1871.
24. Samme den 11/5 1871.
25. Bhs. Avis den 3/10 1871.
26. Ebbe Gert Rasmussen: Elever på Bornholms Folkehøjskole 1872-73. Bornholmske Samlinger, II. række, 10. bind, side 109 ff.
27. Mindebogen, som består af en billig notesbog i vokspapirbind, ejedes af Hans Kofoed fra Åkirkeby, senere gårdejer på Frostegård, Åker. Bogen er lånt privat.
28. Det har kunnet efterprøves med tilsvarende bøger for to mænd og to piger fra den nuværende højskoles første tid. Her falder navnene nøje sammen med navnene i protokollen, og i de tilfælde, hvor der også er andre, fremgår det i reglen, at det ikke er højskolekammerater.
29. Første gang i Bornholms Tidende den 8/6; senere tre gange mere; også flere gange i de to andre aviser. Sagen gav anledning til adskillige annoncer og erklæringer i aviserne i løbet af juli måned, og for ikke at overlæse det følgende med noter, angives blot datoerne her (idet det dog her kun er Bhs. Amtstd., der er konsekvent gennemset - meget af det er i alle tre aviser): Bhs. Td.: 17/6, 1., 15. & 27/7, 1/8; Bhs. Avis: 10. & 24/6, 11., 13. & 25/7, 1. & 8/8 Bhs. Amtstd.: 9/6, 5., 10., 12., 14., 15., 19., 21., 24., 26. & 31/7, 7., 11., 16. & 18/8 + til slut 22/9 ff.
30. Refereret i Bhs. Avis den 25/7 1871.
31. F. Eks. annonce i Bhs. Td. den 10/6 1871.
32. Bhs. Td. den 10/7 1873.
33. Bhs. Amtstd. den 11. & 14/7 1873.
34. Bhs. Td. den 16/10 1873.
35. Samme den 28/9 1874.
36. Meddelelse i Bhs. Amtstd. den 18/12 1874.
37. Bhs. Avis den 10/11 1874 - referat af åbningsmøde.
38. Fortalt mig af Carl Theodor Svendsen, elev 1914-15 og senere mangeårig ejer af Pæregård i Østerlars.
39. Bhs. Avis og Bhs. Amtstd. den 26/8 1875.
40. Bhs. Td. den 31/12 1937.